

a guerra a dokonce i kněžím bylo přikázáno, aby místo *dona nobis pacem* říkali *tranquillitatem*! Nakonec využilo pár spiklenců chvíle, kdy Facino Cane, jeho hlavní kondotier, ležel na smrt nemocný v Pavii a spáchali na kšilného vévodu u kostela svatého Gotharda v Miláně úspěšný atentát; umírající Facino však téhož dne přiměl své důstojníky k přísaze, že pomohou dědicí Filippovi Mariovi, a sám ještě navrhl,²⁰ aby se, až on zemře, jeho žena, Beatrice di Tenda, za Filippa provdala, což se pak také velice záhy stalo. O Filippovi Mariovi bude ještě řeč.

A v takových časech se Cola di Rienzi na vrtkavém nadšení zpusťného římského lidu opovážil budovat novou vládu nad Itálií. Vedle takovýchto vládců musel však hned od samého začátku vypadat jako ubohý, ztracený blázen.

Druhá kapitola

Tyranie 15. století

TYRANIE 15. století měla poněkud jiný charakter. Mnoho malých, ale i několik větších tyranů, například Šcalové a Carrarové, zmizelo; mocnější si územně polepšili a vnitřně se charakterističtěji vyhranili; Neapol se s novou aragonskou dynastií vydala mocnějším směrem vývoje. Pro toto století je nanejvýš příznačná snaha kondotierů domoci se samostatné vlády, ba dokonce koruny, což byl jen další krok na cestě politického realismu a vysoká odměna pro talent i ničemnost. Aby si zajistili podporu, menší tyraní nyní s oblibou vstupovali do služeb větších států a stávali se jejich kondotieri, což jim přinášelo něco peněz a také beztravnost za mnohé zločiny, ba někdy snad i zvěštění území. Obecně vzato, velcí i malí se museli více snažit, postupovat uvážlivěji a promyšleněji a zdržet se také masových ukrutností; vůbec směli páchat jen tolik zla, kolik bylo pro jejich cíle nutné — to jim pak méně nezúčastněných i prominulo. Po kapitálu zbožné úcty, jenž byl tolik ku prospěchu legitimním knížecím domům na Západě, tu nebylo ani stopy, nanejvýš vidíme jistou popularitu v hlavním městě; jinak si však italská knížata musela vypomoci talentem a chladným kalkulem. Povaha, jako byl Karel Smělý, který se s zúřivou vášnivostí pouštěl do ryze nepraktických úkolů, byla Italům naprosto záhadná. „Vždyť Švýcaři jsou sami sedláci, a i kdyby je pobíl všechny, přece to pro burgundské velmože, kteří by v boji také mohli zemřít, nebude žádná satisfakce! I kdyby se vévoda zmocnil Švýcarska bez odporu, jeho roční příjmy by stouply sotva o 5000 dukátů.“²¹ Pro středověké rysy Karlovy osobnosti,

jeho rytířské fantazie nebo ideály, už Itálie dávno neměla pochopení. Když nadto pohlavkoval podřízcné velitele,² ale pak si je přesto podržel, když týral svá vojska, aby je potrestal za porážku, a pak zase své tajné rady blamoval přímo před vojáky — tu ho museli diplomaté z jihu odepsat. Ludvík XI., ač jeho politika překonávala italská knížata v jejich vlastním umění a ač přede všemi vystupoval jako obdivovatel Francesca Sforzy, byl, pokud jde o vzdělání, italským vládcům zase na hony vzdálen svou vulgární povahou.

Dobro a zlo se v italských státech 15. století často mísí podivuhodným způsobem. Osobnost knížeťat bývá natolik bohatě rozvinutá, vysoce význačná a pro úkoly a role, které před nimi stojí, natolik charakteristická,³ že soudit ji z morálních hledisek stěží připadá v úvahu.

Základy jejich panství byly i nadále nelegitimní; tohoto prokletí, které na nich lpělo, se nedokázali zbavit. Císařská privilegia a léna tu nic nezmohla, vždyť dostal-li vládce v dalekých zemích nebo koupil-li si od projížďejícího cizince kus pergamenu, pro lid to znamenalo pramálo.⁴ Kdyby byli císaři k něčemu, pak by despoty nenechali vůbec vyrůst — to byl logický soud nevdělaného, leč zdravého rozumu. Od římské jízdy Karla IV. císařové nanejvýš *posvěcovali* bez jejich přičinění něco méně mocenské poměry, aniž by je svými listinami nasto- k něčemu, k nejstudnějším politickým komediím; u Mattea Villaniho⁵ si můžeme přečíst, jak ho Viscontiové eskortovali přes své území a nakonec ho vyprovodili ven, jak hned pospíchal k jakémusi si kupci, jen aby věs dostal peníze za své zboží (tož privilegia), jak žalostně vystupoval v Římě a jak nakonec, aniž jedině-krát máchl mečem, s plným váčkem zlata odtáhl zase zpátky za Alpy.⁶

Zikmund přijel alespoň poprvé (1414) s dobrým úmyslem přesvědčit Jana XXIII., aby se účastnil jeho koncilu; tehdy se také stalo, že zatímco císař a papež z vysoké věže v Cremoně obdivovali panoráma Lombardie, jejich hostitel, tyran Gabrino

Fandolo, si pohrával s myšlenkou svrhnout oba dolí. Podruhé Zikmund přijel za okolností více než dobrodružných; přes půl roku seděl v Sieně jako v nějakém vězení pro dlužníky a i pak měl co dělat, aby se dostal ke korunovaci do Říma.

A co si máme konečně myslet o Fridrichu III.? Jeho návštěvy v Itálii připomínaly spíše prázdňinové a rekreační cesty na náklady těch, kdo si od něj přáli potvrdit nějaká privilegia nebo jimž lichotilo, že mohou s velkou pompou pohostit císaře. Pobýval tak s Alfonsem Neapolským, jehož císařská návštěva stála 150 000 zlatých.⁷ Ve Ferrate⁸ strávil Fridrich při druhém návratu z Říma (1469) celý den tím, že udílel jedno povýšení za druhým, celkem osmdesát, aniž opustil komnatu; tu jmenoval *ca- valieri*, *dottori*, *conti*, notáře, a ještě *conti* rozličných odstínů, jako byli: *conte palatino*, *conte* s právem jmenovat až pět *dottori*, *conte* s právem prohlašovat levobočky za zákonné potomky, jmenovat notáře, nepočestné notáře prohlásit za počestné atd. Za vyhotovení příslušných listin žádal jeho kancléř odměny, které ve Ferrate považovali za poněkud přehnané.⁹ Co si přitom myslel vévoda Borso, když jeho císařský příznivec vydával jednu listinu za druhou a věnil celý malý dvůr titulů, není známo. Zatímco jedni¹⁰ oslavovali císaře konvenční chválou básníků císařského Říma, Poggio¹¹ už ani nevěděl, k čemu má korunovace vlastně sloužit; vždyť přece ve starém Římě býval korunován jen vítěz- ný imperátor, a to vavřínem.

S nástupem Maximiliána I. začala nová císařská politika vůči Římu spojená obecně s vměšováním cizích národů. Začátek — udělení léna Lodovicu Morovi na úkor jeho nešťastného synovce — nevypadal, že přinese pozehnání. Jak známo, když dva se perou o nějaké území, může si přijít na své i třetí, a tak svůj díl mohlo požadovat i císařství. O právu a podobných věcech však už nemohlo být řeči. Když v Janově očekávali Ludvíka XII. (1502) a z průčelí hlavního sálu dóžecího paláce byl sňat velký říšský orel a všude ho nahradily malované lilie, historik Senarega¹² se všech okolo vyptával, co orel, jehož zatím každá revoluce ušetřila, vlastně znamená a jaké nároky říše na Janov

vlastně má. Místo odpovědi mu mohli jen papouškovat dávná tvrzení: Janov je *camera imperii* (pokladnice císařství). S podobnými otázkami si v Itálii nikdo nevěděl pořádně rady. Císařské nároky dokázal španělskými silami prosadit teprve Karel V., když vládl současně Španělsku a říši. Co však při tom získal, když vládl současně Španělské moci, a nikoli říši.

Ruku v ruce s politickou nelegitimitostí dynastií 15. století krácela lhotejnost k legitimnímu původu jednotlivce, která byla tolik nápadná cizincům, například Comminesovi. Jedno přirozeně vyplývalo z druhého. Zatímco na severu, například v burgundské dynastii, dostávali levoboční určité vlastní omezené apanáže, biskupství apod., a v Portugalsku se nelegitimní linie udržela na trůně jen s největším úsilím, v Itálii již nebylo knížecího rodu, který by v hlavní linii neměl nějaké nelegitimní potomstvo, aniž by to kohokoli znepokojovalo. Aragonská dynastie v Neapoli byla nelegitimní linií rodu, neboť samotný Aragon zdědil bratr Alfonse I. Velký Federico z Urbina možná vůbec nepocházel z rodu Montefeltro. Když Pius II. cestoval na sněm v Mantově (1459), vyjelo mu před Ferrarou vstříc osm levobočků z domu Este,¹³ mezi nimi sám vládnoucí kníže Borso a dva nemanželsí synové jeho rovněž nemanželského bratra a předchůdce Leonella. Ten měl mimo jiné zákonnou manželku, a sice nemanželskou dceru Alfonse I. Neapolského, kterou mu povila jistá Afričanka.¹⁴ Levoboční byli častěji akceptováni už proto, že manželští synové bývali neploletí a nebezpečnější hrozila spousta; nastoupil jakýsi druh seniorátu, při němž se na manželský či nemanželský původ nehledělo. Účelnost, schopnost jedince prosadit se a jeho talent zde všude převažovaly nad zákony a zvyklostmi ostatního Západu. Jsme přece v době, kdy si synové papežů zakládali vlastní knížectví!

V 16. století se pod vlivem ciziny a počínající protireformace začalo na otázky legitimacy pohlížet přísněji; podle Varchiho je nástupnictví legitimních synů „věcí rozumu a odvěké vůle nebes“.¹⁵ Kardinál Ippolito Medici zakládal svůj nárok na vládu nad Florencií na tom, že snad vzešel z řádného manželství nebo

že je alespoň synem šlechtičny, a nikoli děvečky (jako vévoda Alessandro).¹⁶ Nyní se objevují i morganatické sňatky z lásky, které by v 15. století neměly z morálních ani politických důvodů smysl.

Nejvyšší a nejobdivovanější formou nelegitimitosti je však v 15. století kondotiér, který si — bez ohledu na svůj původ — vydobyl nějaké knížectví. Už ovládnutí jižní Itálie Normany v 11. století nebylo v zásadě ničím jiným; nyní však začaly záležitosti tohoto druhu udržovat poloostrov v trvalém neklidu.

Vůdce žoldnčů se mohl stát zeměpánem i bez uzurpace, pokud ho jeho chlebodárcé z nedostatku peněz odměnil zemí a lidmi;¹⁷ kondotiér ostatně, i když propustil většinu svých lidí, potřeboval bezpečné místo, kde by mohl přečkat zimu a kde by mohl ukrýt nejnuttější zásoby. Prvním příkladem takto vybaveného vůdce bandy je John Hawkwood, který dostal od papeže Řehoře XI. Bagnacavallo a Cotignolu. Když se však v postavě Alberiga da Barbiana objevila na scéně italská vojska a italští vojevůdci, tu se mnohem více přiblížila možnost zakládat knížectví anebo, když už kondotiér někde tyranem byl, dědictví zvětšit. První velkou hostinu slavila tato vojačká touha po moci v Milánském vévodství po Giangaleazzově smrti (1402); jeho dva synové se po celou dobu své vlády snažili zbavit těchto válečných tyranů a po největším z nich, Facinovi Canem, dynastie podělila i s jeho vdovou celou řadu měst a částku 400 000 zlatých; Beatrice di Tenda s sebou navíc přivedla vojáky svého prvního chotě.¹⁸ Z té doby se pak datuje naprosto nemorální vztah mezi vládami a jejich kondotiéry, který je pro 15. století charakteristický. Stará anekdota,¹⁹ která patří k těm, jež se neudály nikde, a přesto se ve skutečnosti mohly stát kdekoli, to popisuje zhruba takto: Kdysi měli občané jistého města — má být míněna Siena — vojevůdce, který je zbavil útlatku nepřátel; každý den se radili, jak ho odměnit, ale soudili, že žádná odměna, jež byla v jejich možnostech, není dost velká, i kdyby ho učinili pánem města. Nakonec jeden měšťan povstal a prohlásil: Dejte ho zabít

a pak se k němu modlete jako k patronovi města. Zachovali se tedy zhruba stejně jako římský senát v případě Romula.

Vskutku se kondotiéři nemuseli mít před nikým tolik na pozoru jako před svými chlebedárci; když bojovali úspěšně, stali se nebezpečnými a byli odstraněni jako Roberto Malatesta hned po vítězství, které vybojoval pro Sixta IV. (1482);²⁰ jindy se při první pohromě stali předmětem msty, jak se stalo Car-magnolovi od Benátčanů (1432).²¹ Jak vypadala morální stránka věci, dokládá skutečnost, že kondotiéři museli často dát ženu a děti jako rukojmí, ale přesto se důvěře netěšili, ani ji sami nepočítávali. Museli by být hrdiny odříkání a povahou podobní Belisarovi, aby se v nich nenašromáždila hluboká nenávisť; jen ryzí dobrota by jim mohla zabránit stát se absolutními zločinci. A jako takové mnohé z nich poznáváme: plně posměchu pro vše, co bylo svaté, plně krutosti a zrady vůči všem lidem, jako muže, kteří si z toho, že zemřou v papežské klatbě, pranic nedělali. Zároveň se však osobnost a talent některých z nich rozvinuly k absolutní dokonalosti, a proto je také vojáci uznávali a obdivovali; jsou to první armády v novějších dějinách, kde byl bez jakýchkoli postranních myšlenek hybnou silou osobní kredit vojevůdce. Skvělým příkladem je v tomto ohledu třeba život Francesca Sforzy;²² žádný stavovský předsudek nedokázal zabránit, aby si u každého získal maximální popularitu a v obtížných chvílích jí využil; stávalo se, že nepřátelé, sotva ho spatřovali, odhazovali zbraně a s nepokrytou hlavou ho uctivě zdravili, považující ho všichni bez rozdílu za společného „otce válečné chasy“.

Rod Sforzů je pro nás vůbec zajímavý, neboť se zdá, že se štěstí byla velká plodnost rodiny; již Francescův otec Jacopo, sám rovněž slavný, měl dvacet sourozenců, kteří byli všichni vychováni v drsném prostředí Contignoly u Faenzy, kde žili poznamenání nekonečnou vendetou mezi nimi a rodem Pasojich příbytek byla hotová zbrojnice a strážnice a dokonce i mat-

ka a dcery byly plně boječtivostí. Již ve třinácti letech se Jacopo potají na koni vydal do Panicale k papežskému kondotiérovi Boldrinovi, tomu, jenž své vojsko vedl i po smrti, když byly rozkazy vydávány ze stanu skrytého za korouhvemi, kde ležela nabalzamovaná mrtvola — dokud se nenašel jeho důstojný nástupce. Jacopo, když díky svým úspěchům v různých službách konečně dosáhl vysokého postavení, k sobě povolal i své příbuzné a skrze ně se pak těšil výhodám, které knížeti přináší početná dynastie. Právě tyto příbuzní udrželi armádu pohromadě, když ležel v Castel Nuovo u Neapole: jeho sestra osobně zajala královny vyjednávající a díky těmto rukojmím zachránila bratrovi život.

Na dalekosáhlé úmysly trvalého rázu ukazuje již skutečnost, že ve finančních věcech byl Jacopo nanejvýš spolehlivý, a proto mu bankéři neváhali poskytnout úvěr, i byl-li poražen; že všude chránil rolníky před libovůlí vojáků a že byl proti ničení dobytých měst; nejvíce však fakt, že svou znamenitou milostnicí Luciu (Francescovu matku) provdal za jiného, aby si ponechal volné ruce pro knížecí sňatek. Taktéž sňatky jeho příbuzných se řídily určitým plánem. Od bezbožnosti a divokého života lidí svého řemesla se distancoval; syna Francesca vyslal do světa s trojím naučením: nikdy se nedotýkej cizí ženy; nikoho ze svých lidí nebij, a když už se tak stane, pošli ho co nejdál; a konečně, nejezdi na vzdorném koni ani na takovém, který často ztrácí podkovy. Především však byl svou osobností ne-li velkým vojevůdcem, pak alespoň velkým vojákem, měl mohutné, cvičením zocelené tělo, sympatickou tvář sedláka, podivuhodnou paměť, takže si pamatoval své vojáky i jejich koně a věděl, jaký měli po léta žold. Jeho vzdělání bylo čistě italské, všechen volný čas však věnoval historii a pro svou potřebu dával překládat řecké a latinské autority.

Jeho ještě proslulejší syn Francesco toužil hned od počátku po velkém panství a neváhal si udržet mocný Milán skvělým vedením vojska i bezohlednou zradou (1447–1450).

Jeho příklad lákal. Aeneas Silvius²⁴ v tu dobu napsal: „V naší

Itálii, která tak miluje změnu, kde nic nestojí pevně a kde nemáme žádná stará panství, se může sluha snadno králem stát.“ Fantazii celé země však tehdy rozněčoval obzvláště jeden člověk, jenž sám sebe nazýval „mužem Štěstěny“: Giacomo Piccino, syn Niccolív. Zosobňoval otevřenou a palčivou otázku: podáří se ijemu založit knížectví či nikoli? Větší státy měly očitě vidně v úmyslu mu v tom zabránit a rovněž Francesco Sforza soudil, že řada žoldnéřských vůdců, kteří se stali suverény, by mohla skončit jím. Avšak vojáci a jejich velitelé, kteří byli pro Piccininovi poslání, shledali,²⁵ že je v jejich vlastním zájmu nenechat ho padnout: „Pokud by s ním byl amen, nezbylo by nám, než se zase chopit pluhu.“ Když ho obléhali v Orbetellu, tak mu zároveň dodávali proviant a umožnili mu za nanejvýš čestných podmínek z kleští obležení vyklouznout. Nakonec však svému osudu přece jen neunikl. Celá Itálie se sázela, do Neapole ke králi Ferrantovi. Ten ho dal, navzdory všem zárukám a vznešeným svazkům, po dohodě se Sforzou v Castel Nuovo zavraždit.²⁶

Bezpečně se nikdy necítili ani kondotiéři, kteří byli držiteli zděděných států; když ve stejný den zemřeli Roberto Malatesta a Federico z Urbina (1482), první v Římě a druhý v Bologni, mu!²⁷ Proti tomuto stavu, jenž si tolik dovoľoval, se také zdálo vše dovoleno. Francesco Sforza se ještě jako docela mladý oženil s bohatou dědičkou z Kalábrie, Polissenou Ruffovou, hraběnkou z Montalta, která mu porodila dcerušku; jedna jeho tetra otráвила ženu i dítě a dědictví se zmocnila.²⁸

Od Piccininova pádu byl vznik nových kondotiérských států očitě vidně pokládán za skandál, který nelze strpět; zdálo se, vytvořily systém rovnováhy, který už žádný stát a Benátky nemají nestrpět. V církevním státě, kde se to jen hemžilo drobnými tyranii, kteří bývali nebo stále ještě byli kondotiéry, se od doby Sixta IV. podobné podnikání stávalo výhradně doménou pape-

žova příbuzenstva. Ale jakmile někde rozvrátil poměry větší neklid, kondotiéři se hned znovu hlásili o slovo. Za chabé vlády Inocence VIII. dospěly věci tak daleko, že se hejtman Boccalinno, jenž byl předtím v burgundských službách, chtěl i s městem Osimo, jehož se předtím zmocnil, vydat Turkům;²⁹ papež mohl být rád, že se díky zprostředkování Lorenza Nádherného dal vyplatit penězi a odtáhl. V roce 1495, kdy se celá Itálie otráasila v důsledku tažení Karla VIII., se o šestřít pokusil kondotiér Vidovero z Brescie,³⁰ jenž dříve povraždil mnoho šlechticů a měšťanů a zmocnil se města Ceseny; avšak hrad se udržel a Vidovero musel zase odtáhnout: nyní ale, v doprovodu vojska, které mu poskytl jiný zlý duch té doby, Pandolfo Malatesta z Rimini, syn zmíněného Roberta a benátský kondotiér, který sebral ravenenskému arcibiskupovi město Castelnovo, Benátčané, obávající se, aby jim nepřerostl přes hlavu, a beztak tísnění papežem, „dobromyslně“ Pandolfovi nařídili, aby, naskytne-li se příležitost, svého dobrého přítele uvěznil, jak také, byť „s bolestí“, učinil, načež dostal rozkaz nechat ho zemřít na šibenici. Pandolfo ho však dal ohleduplně nejprve ve vězení zardousit, a pak ho teprve ukázal lidu. — Posledním významným příkladem takových uzurpací je proslulý kastelán v Mussu, jenž se, využiv zmatků v Milánsku po bitvě u Pavie (1525), pokusil nastolit suverénní panství v oblasti Komského jezera.